

דף קג

'אמר רב נחמן: שואל אדם בטובו לעולם. אמר רב מרי ברה דבת שמואל: והוא דקני מיניה'. הרי"ף בשם גאון והרמב"ם (שאלה א,ח) פרשו שאמר לו 'השאלני דבר פלוני בטובתך' (ולא 'בטובו' של הכלי, כפרוש רש"י) – כלומר, אין אתה משאלני דבר זה כדרך המשאלין אלא כפי טובת לבך ונדבותיך, שאינך מקפיד על הזמן.

ופרש הסמ"ע (שמא סקט"ו) שמדובר דוקא בשואל שמכיר את המשאל שהוא איש טוב ואינו רגיל להקפיד על הזמן, ומשאל לו סתם על פי דברו אליו. [בוזה יישב את תמיהת הרא"ש על הרי"ף, היאך בשביל תוספת אמירת 'בטובתך' יצא מכלל שאלה סתם].

הרא"ש הקשה לדעה זו, מדוע אין מועילה משיכת החפץ כבכל שואל, ומה תוספת יש בכך שקונה מידו? ובכתבים המיוחסים להגר"ח מבואר עפ"י דברי הרמב"ם (שאלה א,ה): המשאל חפץ לחברו בסתם – מחזירו המשאל בכל עת שירצה. [דלא כהתוס' בשבת (קמח) שבשאלה סתמית אינו יכול לתובעו כל ל' יום]. שאלו לזמן קצוב, כיון שמשך זוכה – אין הבעלים יכולין להחזירו מתחת ידו עד סוף ימי השאלה. משמע שבשאלה סתמית אין לשואל שום זכות וקנין בחפץ. ואם מת – לא זכו היורשים כמבואר שם. הרי שגדרה של שאלה סתם – נתינת רשות לשימוש בלבד, ואין בה ענין קניני, כבשאלה לזמן מסוים. היות וכן, בכל שאלה שאינה לזמן אין שייך קנין משיכה שהרי אינו קונה את החפץ, לכך צריך כאן קנין חליפין, שמקנה לו זכות שימוש לעולם.

ע' בספר מנחת אליהו (מן. סי' לח) שדן על חיוב ציצת בטלית שנתן לו חברו רשות שימוש, ללא 'קניני שאלה', ובשאלה ללא הקצבת זמן.

פירושים נוספים ל'שואל אדם בטובו לעולם' – ע' בסיכומים.

'זהו דקני מיניה... האי גרגותא... וצריך למיקני מיניה'. אף לדעת הראשונים שאין מועיל קנין חליפין בשאלה [אם מפני שאינה אלא כטובת הנאה ואינה חפץ (עתוס' לעיל יא: וקדושין כו.) או מפני שאינה ממון מסויים ושלם (ע' ישועות ישראל חו"מ לט; בית הלוי ח"ג מז), אם מפני שאינה קנין מוחלט כחליפין של תורה (יש"ש קדושין א,מו)] – בשאלה עולמית מועיל, כפי המבואר כאן (עפ"י קצות החשן קצה סק"ח), וכן בשאלת מקום לחפור באר מועיל, שהרי זה כמקנה בגוף החפץ להשתמש בו ולחסרו (נתיבות המשפט שם סק"ד).

פרק תשיעי

'הכל כמנהג המדינה' –

'... דהא ברור ופשוט שכל אלו הדינים התלויין במנהג המדינה, כגון בב"מ דף פ"ג – מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב, אינו רשאי לכופן, ומקום שנהגו לזון יזון, לספק במתיקה יספק, וכגון בדף ק"ג במקבל שדה מחברו, מקום שנהגו לקצור יקצור, לעקור יעקור, לחרוש אחריו יחרוש, וכדומה – אין צריך שיעשה המנהג על פי חכמי תורה, וגם אף לא על פי יהודים דוקא, דאף שהנהיגו זה הנכריים,

כגון שהם רוב תושבי העיר נמי הוא מדין התורה בסתמא כפי המנהג, דאדעתא דמנהג העיר נחשב כהתנו בסתמא.

וכן הוא בעניני מכירה, מה הוא בכלל המכר, שאף שאיכא דינים קבועים בפרקי המכירה בב"ב, מה הוא בכלל המכירה – מפורש ברמב"ם (ס"פ כו ממכירה) ובשלחן-ערוך (ח"מ ר"ח, יט) דהוא רק במקום שאין מנהג, אבל במקום שיש מנהג הולכין אחר המנהג, שבסתמא הוא כהתנו שהוא כהמנהג, ולכן אין חילוק מי הם שהנהיגו, דאף אם הנכרים שהם רוב תושבי העיר הנהיגו, נידון בדין התורה בסתמא כהמנהג' (שו"ת אגרות משה ח"מ ח"א עב. ושנה דבריו שם בס' עה, ג).

'כשם שחולקין בתבואה, כך חולקין בתבן ובקש'... פירוש, במקום חדש שאין שם מנהג, אבל כשיש מנהג – הכל כפי המנהג.

לעומתם הדינים שברישא אינם שייכים אלא כאשר יש מנהג קבוע (ר"ן, רשב"א, ריטב"א. וע"ע תורת חיים).

(ע"ב) 'כולי עלמא יהבי בתילתא ואזל איהו ויהביה בריבעא... קמ"ל דאיבעי ליה לפרושיה ליה'. מכאן מבואר (וכן מריש פרק 'הפועלים'), שאין אומרים 'הדמים מודיעים' כנגד המנהג. שאף על פי שמועילה הוכחת הדמים (לדעה אחת) נגד 'רוב', מנהג עדיף על רוב [שהרי אין הולכין בממון אחר הרוב, אבל הולכין אחר המנהג], ואין להוציא מן המנהג לפי שהיה לו לפרש (קצות החושן שלא, א. והקשה מכאן על דברי תרומת הדשן שאין נראה כן מדבריו. וע"ע בהגהות חות יאיר על הרי"ף ובספר גידולי שמואל).

'בבל נהיגו דלא יהבי תיבנא לאריסא. למאי נפקא מינה? דאי איכא איניש דיהיב, עין יפה הוא, ולא גמרינן מיניה'. משמע שלגבי אחרים בלבד לא גמרינן מיניה, אבל הוא עצמו – מחוייב ליתן ואינו יכול לחזור בו, לא אצל אריס זה ואף לא לגבי אריס אחר שנשכר אצלו בסתם, שכיון שידוע שאיש זה עינו יפה וכך הוא נוהג – סתם קבלנות אצלו על דעת חלוקת התבן, והרי זה כהתנו במפורש. שאם אין אתה אומר כן, לא היה לו לומר 'לא גמרינן', אלא גם הוא עצמו אינו חייב, שלא עשה כן אלא בטובת עין (מתוך אגרות משה ח"מ עה, ג; עו).

'אם אמר לו חכור לי שדה בית השלחין זו או שדה בית האילן זה – יבש המעין ונקצין האילן מנכה לו מן חכורו'. הגם שבאותה שעה היה שם מעין ואילן, והרי בכגון זה במכר, ודאי אין כאן מקח טעות [אעפ"י שעדיין לא פרע המעות. ריטב"א] – שונה זה שהואיל והבעלים נוטלים חלק בפירות, עדיין יש להם שייכות עם הקרקע, שלא כבמכר שנסתלק המוכר לגמרי (חדושי הר"ן קד).

משמע מלשון זו שדוקא מפני שנוטלים חלק בפירות, הא בשכירות קרקע שמשלם מעות, הרי זה כממכר לזמן ואין כאן מקח טעות. וקשה הלא דעת הר"ן שבשוכר 'בית זה' ונפל אינו משלם אלא עד הזמן שנפל. ושמוא יש לחלק דהכא שאני שלא נפסד לגמרי ויכול להשקותה בדוולא וכד' לא בטלה השכירות. וצ"ע.

דף קד

'האומר לחברו בית כור עפר אני מוכר לך, אע"פ שאין בו אלא לתך – הגיעו... כרמא אני מוכר לך... פרדס אני מוכר לך'... יש ראשונים שגרסו 'בית כור זה... כרם זה...' – אבל מכר בסתם, אין יכול לומר לו 'שמא בעלמא מכרתי לך' וצריך לתת לו בית כור שלם (הראב"ד. וכנראה כן גרס הרמב"ם, וכ"פ בב"י ובשו"ע – קצות החושן ר"ח, א).

ויש אומרים שלא נאמרו הדברים אלא ב'שנה זו' או 'שנה פלונית' [או 'השנה'. רשב"א] אבל 'שנה' [או 'שנה אחת', ואפילו 'שנה אחת מיום זה'. רשב"א] – אין לו אלא י"ב חדש (ריטב"א עפ"י לשון הברייתא בר"ה ז; רשב"א נדרים ג). ויש חולקים (ר"ן נדרים שם. ועש"ך י"ד רכ סקט"ו).

ב. השכיר ל'חדשים' – נתעברה למשכיר.

ג. 'שנים עשר זהובים לשנה, מדינר זהב לחודש' – רשב"ג ורבי יוסי הורו: יחלקו את חדש העיבור. ורב פסק 'תפוס לשון אחרון' הלכך חודש העיבור שייך למשכיר (פסק כדעת בן ננס (בב"ב קה) ולא כתנאים במשנתנו. רמב"ן). וכן פסק רב נחמן שהדין עם המשכיר, אך מטעם אחר – שהדבר מסופק והקרקע בחזקת בעליה עומדת, הלכך זוכה המשכיר בחודש העיבור (ומשנתנו דקתני יחלוקו – כסומכוס היא. רמב"ן). ולדברי שמואל גם כן הדבר בספק, אלא שלדעתו יש חילוק מתי באו לדון; אם בתחילת החדש – למשכיר (אפילו לא פרע עדיין שכירותו. ר"ן), בסוף החדש – לשוכר, באמצע החדש – יחלוקו (ובאופן זה מעמיד שמואל את דברי רשב"ג ור' יוסי במשנתנו).

ד. 'דינר זהב לחודש, שנים עשר זהובים בשנה' – לדברי רב, חדש העיבור לשוכר. תפוס לשון אחרון. ולרב נחמן הדין עם המשכיר מפני הספק.

א. לשמואל, תלוי מתי באו לדון כנ"ל (כן נראה לכאורה).

ב. הלכה כרב נחמן (רמב"ם ז, ב ועוד ראשונים; חו"מ שיב, טו – כמפורש בגמרא קי. וכדאמרינן בכתובות יג. הלכה כר"ג בדיני). יש אומרים דוקא בשכירות קרקע, אבל במטלטלין משתנה הדבר אם בא בתחילת החודש, באמצעו או בסופו (ר"ן. ועתוס' קג. ד"ה פרדיסי וש"ר). ויש שאין מחלקים בדבר (רמ"ך. וכ"מ בתורי"ד קי.).

מדובר כשתי הלשונות נאמרו בסמיכות, אבל בנפרד – לעולם הולכים אחר הלשון האחרון (ריטב"א עפ"י ב"ב קסה:).

דפים קב – קג

רמא. א. מה הדין בויכוח שבין השוכר למשכיר אם שולמו דמי השכירות אם לאו?

ב. מה הדין כשמתוכחים על משך הזמן שדר השוכר בבית?

א. תבעו בתוך זמנו – על השוכר להביא ראיה שפרע.

ואם אינו מביא ראיה – ישלם. ויכול להחרים כל מי שלקח ממנו, או שיטען כנגדו טענה בפני עצמה על הדמים שנתן, וישביע את המשכיר שבועת היסת (רמב"ם שכירות ז, ג).

תבעו לאחר זמנו, ואפילו ביום שנשלם הזמן, והלה אומר פרעתי (הגם שעוד לא הגיע הלילה ועדיין לא נתחייב לשלם. ערמב"ם ז, ג; ראב"ד בשיטמ"ק; מאירי) – על המשכיר להביא ראיה. ואם לא הביא – נשבע השוכר (היסת) ששילם ונפטר.

א. גם אם יש שטר על משך השכירות, ואין בשטר תאריך – נאמן השוכר לומר ישבתי כך וכך שנים ופרעתיים. [ואין זה כשטר חוב שאין נאמן הלווה לומר פרוע כנגדו, כי עיקרו של שטר זה לא לגבייה אלא לראיה על השכירות] (כפר"ח ורי"ף. וערמב"ם ז, ג). שאין חילוק בין שכירות בשטר

או בעדים. שאין השטר על דמי השכירות אלא על השכירות (מאירי). וע' זכר יצחק ח"ב לב על תוקפו של שטר שכירות).

ולפירוש הראב"ד הוא הדין באופן שכתב השוכר שטר חוב על שכירות הבית לעשר שנים אלא שהפרעון נעשה משנה לשנה – נאמן. [ומ"מ מסתבר שאם כתב השוכר שטר ראיה שירד בתורת השכירות ושוב כתב שטר על דמי השכירות – הרי זה כשטר חוב דעלמא ואינו נאמן לומר פרעתי. ריטב"א]. והמאירי חולק וסובר שכל שהוא עושה על עצמו שטר חוב, אינו נאמן לומר פרעתי.

ב. נחלקו הפוסקים האם נאמן לומר 'פרעתי' רק בסוף היום האחרון או אף באמצעו או בשתיים שלש שעות שלו – להוציא אם תבעו בתחילת היום ואמר לו 'פרעתי' אינו נאמן, שאז כוונתו על תוך הזמן (עטשו"ע ח"מ עח).

ג. כשלא פירשו זמן התשלום, נקבע הזמן בתום תקופת השכירות. ויש שכתבו שאם השכיר לשנה ולא הזכיר זמן הפירעון – משלם בכל שלשים יום. והמאירי חולק וסובר שהזמן הוא בתום השנה, אם לא שיש באותו מקום מנהג אחר בתשלומין.

ב. כתוב בשטר השכירות עשר שנים, וטוען המשכיר שכבר דר השוכר חמש (או עשר. רמב"ם ועוד) והלה טוען פחות – המשכיר נאמן (ונשבע היסת ומוציאו. רמב"ם ז, ד), ואין זה דומה לשטר חוב שטוען הלווה 'מקצתו פרוע', כי לא נכתב שטר השכירות אלא כדי שיצא קול שהקרקע מושכרת ואינה קנויה, לא כדי שיוכל השוכר לתבוע עשר שנים לעולם (כן מבואר לפרש"י רי"ף ורמב"ם).

א. אם אין עדים שירד לבית בשכירות, נאמן השוכר במגו שהיה אומר לקוחה היא בידי [ואפילו יש שטר שכירות בידו – יכול היה לכבוש שטר] (עפ"י ר"ן). ואולם אם יש עדים שהקרקע היתה שייכת בעבר למשכיר, אין נאמן במגו אלא אם דר שם ג' שנים, שאז אין זה 'מגו להוציא' – ערשב"ם ב"ב לב:).

ב. כל מחלוקת שבין השוכר למשכיר על תקופת זמן השכירות, זה שאומר לזמן הארוך – עליו להבא הראיה (מאירי), והביא כן מהגאונים. וערמב"ם שכירות ז, ב שנימק משום שקרקע בחזקת בעליה עומדת [וכתב שאם לא הביא השוכר ראיה, נשבע בעה"ב שבועת היסת ומוציאו]. ומסתבר שאם המשכיר טוען לזמן ארוך והשוכר טוען זמן קצר, וכבר שילם לו לזמן ארוך – אין מוציאים ממנו, אבל אם עדיין לא שילם – יכול לצאת ולא לשלם).

ובשכירות מטלטלין – נחלקו הראשונים; בתוס' וברא"ש ובר"ן משמע, וכן מדויק מלשונות רש"י והרמב"ם (שם) שהשוכר / השואל נחשב מוחזק (וכ"ד רמב"ן ור"ן ורי"ד ורמ"ה בב"ב סא. וכתב בנתיב"מ מב סק"י שכן עיקר). ויש אומרים שאין נחשב מוחזק כיון שסופו להחזיר (עתוס' ורבנו יונה וריטב"א – ב"ב שם; רמ"ך. וע' קונטרס הספקות ז, ז).

דף קג

רמב. מהו משך זמן השאלה באופנים דלהלן?

א. השואל דבר בטובו.

ב. שאל מעדר לעדור 'פרדס זה'; 'פרדס'; 'פרדסי'.

ג. שאל 'באר זו' – ונפלה; 'באר'; 'בית באר' – כלומר מקום לחפור בו באר.

א. אמר רב נחמן: שואל אדם בטובו לעולם. (ראה כלי אצל חברו ואמר לו השאלני בטובו, ואמר לו הן – שאול לו לעולם כל זמן שהוא טוב למלאכה, שכן משמע: כל זמן שהוא טוב. ואפילו מחזירו חוזר ונוטלו כשיצטרך. כן פרש"י. והשמיענו רב נחמן שדורשים לשון הדייט, שכן משמע לשון זו בין בני אדם. ריטב"א).

אמר רב מרי בן בת שמואל: והוא שקנה ממנו.

אמר רב מרי בר רב אשי: ומחזיר לו קתו (כשנפחת ואינו ראוי – מחזיר לו שבריו, שהרי אינו נתון לו במתנה. רש"י).

א. יש מפרשים 'שואל בטובו' – שאמר לו השאלני כלי זה בטובתך, ומשמעות הענין שאלה שלא כשאר שאלות אלא ברוח נדיבה בלא הגבלת זמן (רי"ף בשם גאון; רמב"ם שאלה א, ח. ויש מפרשים שאמר 'לכל מלאכתי' – עראב"ד בשיטמ"ק).

והערוך פירש (ומשמע שהוא פר"ח בשיטמ"ק) שאם מחזיק השואל בטובה למשאל יכול להשתמש לעולם. והתוס' כתבו שאין נראה כן. [אולי כוונת הערוך שבסתמא יכול להחזיק כמה שירצה, ואפילו החזיר יכול ליטלו ואין זה 'שואל שלא מדעת', אבל ודאי אם ירצה הלה את החפץ – חייב ליתן לו]. פירוש נוסף (מובא בריטב"א) כגון שאמר לחברו השאלני קרדום זה לעולם. ומשמיענו רב נחמן שלשון שאלה היא, והריהו שואל גמור להתחייב באונסין. ודוקא אם קנו ממנו, אבל אם לא קנו הרי זו מתנה ואין עליו אחריות.

והריטב"א צדד לפרש 'להלכה אבל לא למעשה' באופן שונה לגמרי: שהאומר לחברו השאלני מפני טובה שעשיתי עמך – שואל הוא ולא שוכר. ואפילו החזיק לו טובת הנאה כדמי השכירות הראויה לאותה מלאכה, ואפילו בסמוך לשאלה הבאה אחריה [וזהו הכוונה 'לעולם' – בכל מצב. ולא זמן עולם] – אעפ"כ 'שואל' הוא. ודוקא אם קנו מידו, אבל בלאו הכי לא נתחייב בכל חיובי השואל אלא כשוכר. ואם נשבר אינו קונה בדמי הקת גרון אחר – כפי הדין בשכירות – אלא דין שואל לו ומחזירה לבעלים.

ב. נסתפק הראב"ד האם זכאי המשאל ליתול החפץ לשימוש בזמן שאין השואל משתמש בו, אם לאו [שואמר לו השואל: שמא תשבר במלאכתך]. ולפי הצד שאינו יכול – חיוב אונסין של השואל אינו תשלום מלא אלא דמי שברים, שהרי יכול לעכב את החפץ אצלו לעולם, נמצא שאין חיובו אלא שברים (ער"ן).

ג. הרמ"ך נסתפק בכגון זה בשאלת קרקע ובית, האם דר בהם לעולם. והאם יכול המשאל למכרם – ומצדד דלא שנא ממטלטלין ואין יכול למכרם. והשואל ודאי אינו יכול למכור, בין קרקע בין מטלטלין.

ד. אם לא עשה קנין, משמע מרש"י שכל עוד הוא אצלו – משתמש בו, אבל אם החזירו – כלתה משיכה ראשונה. ורי"ף ורמב"ם (א, ח) מפרשים אפילו לא החזירו צריך קנין (עפ"י הגר"א). ויש אומרים שאפילו קנו מידו, אם הוחזר החפץ כלתה השאלה (וכן הסכים המאירי). והריטב"א כתב לאידך גיסא, שאין צריך קנין נוסף אלא די במשיכתו להיות מושאל לו לעולם.

ה. נחלקו הדעות אם דוקא כשנפחת ברזל הקרדום לגמרי חייב החזיר הקת, או אפילו נשבר באופן שאפשר לתקנו חייב החזיר ואינו יכול לתקן (עראב"ד ורשב"א בשיטמ"ק, ריטב"א מאירי ונמו"י, חו"מ שמא, א).

ב. אמר רבא: האומר לחברו 'השאלני מעדר לעדור בו פרדס זה' – עודר אותו פרדס (ואין המשאל יכול להוציאו מידו עד שתישלם המלאכה שהשאל לה. רמב"ם שאלה א, ו);

'לעדור בו פרדס' – עודר בו איזה פרדס שירצה (רש"י: אפילו גדול כאנטיוכא. רמב"ם: אפילו אינו שלו);
'לעדור בו פרדסים' – עודר והולך כל פרדסים (שיש לו [אבל לא פרדסים אחרים. ריטב"א]. ואין אומרים
מיעוט רבים שנים משמע. רש"י).

א. יש אומרים: דוקא ב'פרדיסי' כן הדין, אבל 'פרדסים' – אינו עודר אלא שנים (עפ"י רשב"א, ונוסח
אחד המובא בריטב"א. ואולם התוס' ורמב"ם (שאלה א, ז) ועוד ראשונים אינם מחלקים בדבר).

ב. השאלה ל'פרדס זה' ועודר בו פרדס אחר, ונשבר מחמת מלאכה – חייב, שמא אותו פרדס קשה
מן האחר, ועוד שהרי לא לאותו פרדס שאלו (מאירי). ומשמע שאסור לו לעדור בפרדס אחר כשואל
שלא מדעת. וכ"מ ברמב"ם).

ג. אמר רב פפא: האומר לחברו: 'השאלני באר / שוקת זו' ונפלה – אין בונה אותה. 'באר' סתם – בונה. 'בית
(ל)באר' – כורה והולך כמה בארות בארצו עד שיודמן לו מקום הראוי.
וצריך לקנות ממנו (בקנין מעיקרא. ואם לאו – דיבורא בעלמא הוא ויכול לחזור בו. רש"י. ועריטב"א).

כתב הרמב"ם (שאלה א, ה. וכן נקט המאירי. וע' תוס' ורי"ד שבת קמח.): השואל בסתם, ללא שנקב
זמן ולא למלאכה מסוימת – כל שעה שהמשאל רוצה בה, חייב השואל להחזירה. ויש שנקטו
סתם שאלה ליום או יומים (ויתכן שמשנתנה הדבר לפי דרך ההשאלה של אותו חפץ). ויש סוברים סתם
שאלה שלשים יום (עתוס' שבת קמח לפר"י).

רמג. המשכיר בית לחברו ונפל בימי השכירות, מה הדין?

המשכיר בית לחברו ונפל – חייב להעמיד לו בית כמו שהשכיר, לא קטן ממנו ולא גדול, אחד ולא שנים.
לא יפחות מן החלונות ולא יוסיף עליהם – אלא מדעת שניהם.

ופירש רבין בשם ריש לקיש שמדובר כאמר לו 'בית כזה אני משכיר לך', והחידוש הוא שאפילו עומד
על שפת הנהר (או סמוך לשוק או לבית המרחץ או למקום שלב הדר בו שמת בכך. רמב"ם ומאירי), אין
כוונתו באמרו 'כזה' למיקום אלא צריך להעמיד לו כמותו ממש, במידתו.

א. מרש"י משמע שודאי כוונתו גם למיקום כזה, והחידוש הוא שנותן לו כמותו ממש (וכן נטה
הרמ"ך). והריטב"א כתב שאין הקפדה ב'בית כזה' אלא על מדת ארכו ורחבו ולא על המקום,
וכן לא באופן בנינו ובקישוטו.

ב. רצה השוכר לתקן ולהעמיד הבית שנפל משלו – אין בעל הבית יכול לעכב עליו (רמ"ך).

אולם אם השכיר 'בית זה' ונפל – אינו מעמיד לו אחר. ואם 'בית' סתם – מעמיד לו איזה שירצה.

א. ב'בית זה' שאינו חייב להעמיד לו אחר – יש מי שכתב שהשוכר משלם כל דמי השכירות (בבית
בריא שנפל מסיבה שנתחדשה אח"כ], שהריהו כקונה לזמן, ושליו הוא שנפל (עריטב"א בשם רבו [אך
דוקא כשנפל לאחר שנכנס לדור – ע"ש. ואם כפל והוסיף בדבריו, כגון 'בית זה בכתליו' – פטור. עפ"י ריטב"א
קד.]; תשו' מיימוניות משפטים כז – מריב"א. ועסמ"ע ש"ב סק"ז וקוב"ש ב"ב ה). ושאר ראשונים כתבו
שמשלם רק עד הזמן שנפל. ואפילו נתן כל שכרו – יחזיר (רמב"ם ה, ו; רמב"ן ר"ן רא"ש מאירי
ורמ"ך, תשו"ע ש"ב, ובראשונים לעיל עט. ולהלן קטז: וע"ע חזו"א ב"ק כג, י).

ע"ע בכיוצא בזה בשכירות בהמה וספינה – לעיל עח עט.

ומכל מקום אם המשכיר גרם לכך, כגון שסתרו או שמכרו לאנס שהוציאו משם ביד חזקה ושלא
בדין – חייב להעמיד לו כמותו (רמב"ם ה, ו).

ב. ב'בית זה', אם בעה"ב רוצה להעמיד לו אחר והשוכר אינו חפץ – צדד הרמ"ך שרשאי לצאת ופטור מלשלם מכאן ואילך, ואין יכול המשכיר לחייבו לדור בבית אחר. ונוטה לצדד שאין השוכר חייב כלום, גם על הזמן שדר שם עד עתה. [וצ"ב הלא נהנה בשכירות שעד עתה, וכמו שכתב הר"ן. ושמוא מדובר במקום שאין מוצא לשכור לחצי מהתקופה].

ג. המשכיר לחברו 'בית' סתם, וכבר נכנס לבית – ודאי אין יכול המשכיר לשנות לבית אחר (ריטב"א).

וכשנפל – שחייב להעמיד לו אחר – דוקא אם יש לו משלו, אבל אם אין לו הרי זה קנין דברים בעלמא, אא"כ נתחייב בקנין כראוי שמקבל עליו להעמיד לו בית, שחייב להעמיד לו אפילו אין לו, כל שמוצא בשכר הגון. ואם אינו מוצא – אנוס הוא (ריטב"א בשם רבו. והרמ"ך כתב שאם אינו בונה מחדש, נראה שאין השוכר חייב כלום משכרו, אפילו על הזמן שכבר דר).

פרק תשיעי

רמד. המקבל שדה מחברו באריסות או בחכירה, מהן חובותיו וזכויותיו?

המקבל שדה מחברו – נוהג כמנהג המדינה. מקום שנהגו לקצור – יקצור ולא יעקור. לעקור – יעקור ולא יקצור. ושניהם מעכבים זה על זה. (וכן הדין בין באריסות בין בחכירה. ערש"י ריטב"א ורי"ד. ובערוה"ש (שכ) כתב שאם חזר גם לשנה הבאה, אין בעל השדה מעכב).

מקום שנהגו לחרוש אחריו – יחרוש [אפילו כשניכש עשבים רעים בעוד התבואה בקרקע, שלא כמנהג המקום – אין יכול לומר: לכך ניכשתי, על דעת שלא אחרוש אחר כך – שהיה לו לפרש]. ואם פירש בשעת הניכוש שעושה כן כדי שלא יחרש אחר כך, ובעל השדה שנק – אינו צריך לחרוש (רמ"ה, טש"ע שכ). וי"א שצריך שיתרצה בעל השדה בפירוש (ע' שיטמ"ק מתוס' שאנץ ובמאירי). האריס, כשם שהוא חולק עם בעל השדה בתבואה – כך חולקים בתבן ובקש. וכשם שחולקים ביין כך חולקים בזמורות. וכן בקנים שזוקפים בהם הגפנים] – שהרי שניהם מספקים תחילה את הקנים. [ובבבל נוהגים שאין האריס נוטל התבן (רב יוסף), ואף אם יש אדם שנותם – עין יפה הוא ואין ללמוד מזה על המנהג].

א. דין זה של חלוקה בתבן וקש, לא תלה התנא במנהג – לומר שכן יש לעשוף גם במקום שאין מנהג ידוע וכגון בעיר חדשה (עפ"י רשב"א ועוד. וע"ע תו"ח). ואם מנהג רוב האנשים שלא ליתן, גם אם יש יחידים הנותנים מתוך עין יפה – אין ללמוד מהם, כמו בבבל (מאירי).

ב. לאו דוקא זמורות אלא הוא הדין לזרדים וקרוסומי אילנות. והשמיענו כאן שכל אלו בכלל 'אכילת פירות'. וכן הדין בממשכן כרם לאכול פירות (ריטב"א). ג. גם אם האריס ידוע לבעליו שנוטל פירות יותר מן המגיע לו, אין לבעל השדה למנוע חלוקת הזמורות ממנו. וזהו שאומרים 'בתר גנבא גנוב – וטעמא טעים'. כלומר הגנוב מן הגנב אף הוא טועם טעם גניבה (עפ"י ברכות ה:).

מקום שנהגו שגם האילנות נשכרים עם שדה הלבן (אעפ"י שאינו טורח בהם) – מושכרים. מקום שנהגו שלא להשכירם – אינם מושכרים. [והחידוש הוא שאפילו הוסיף או פחת לו שכרו ממנהג המקום, דין האילנות נשאר כפי המנהג הואיל ולא פירש אחרת].

גם במקום שנהגו שהאריס נוטל בפירות באילנות, אם יבש האילן וקצצהו, אפילו קצצו לצורך העצים – אין לו בעצים כלום (ראב"ד קט. ומובא במ"מ שכירות ח, י).

דברים בגוף השדה שהם עיקר בלימתה (= סתימתה וסייגה), כגון עשיית חריץ וכן חריץ והגבהת עפר סביבותיה (ערש"י תוס' ותורא"ש), והעמדת קנים לארוג בהם הקוצים וכד' – על בעל הבית. ואילו אריגת הקוצים עצמה – על האריס. המעדר, הרחת, הדלי והגוד למים – על בעל הבית. ואילו עשיית החריצין למרוצת מי ההשקיה – על האריס (רב יוסף).

יש סוברים שאף בחוכר הדין כן (רמב"ם ח,ב; רמ"ה; שו"ע שכ,ג. והמאירי כתב אף בשוכר). ויש אומרים שהחוכר חייב בכל, שהואיל ונותן דבר קצוב לבעל השדה, אין לבעל השדה שום עסק בשדה כל זמן החכירה, וכל שכן בשוכר קרקע במעות (דעה זו מובאת בטור ורמ"א שם. וע"ש בסמ"ע ובהגר"א).

דפים קג – קד

רמה. המקבל שדות בית השלחין מחבירו באריסות או בחכירות, ויבש המעיין וכיו"ב – באלו אופנים מנכה לו מן הדמים ובאלו אופנים אינו מנכה?

המקבל שדה מחברו ויבש המעיין; אם לא הזכירו בשעת הקבלה 'שדה בית השלחין' – אינו מנכה לו מן הדמים אלא אם יבש הנהר הגדול שאז היא 'מכת מדינה' ומנכה מדמי החכירות. (ואולם אריס המקבל למחצה לשליש או לרביע אינו מנכה. רש"י להלן ותוס'). אבל אם יבשה אמת המים הקטנה בלבד ('נהרא זוטא') – אינו מנכה.

ואפילו יבשו שאר יאורי השדות, ויש כאן גדר 'מכת מדינה' – יכול לומר לו להביא מים בדליים מן הנהר הגדול. ואם אין יכול להביא בדליים מפני מרחק הנהר – אם ארע כן גם לשאר השדות, היינו מכת מדינה ומנכה. ואם לאו – אינו מנכה לו מן הדמים. והמקבל אינו חייב לטרוח בדבר ולהתעסק בה (עפ"י תוס').

אם הזכירו 'בית השלחין' מתחילה; לדברי שמואל, אם המחכיר אמר זאת לחוכר – שם בעלמא הוא שקרא לה ואינו בדוקא, הלכך דינו כאילו לא הזכירו. ואם החוכר אמר למחכיר – בדוקא הוא, ומנכה לו מדמי החכירות.

ולרבינא (וכ"ה בפוסקים) – גם כשאמר מחכיר לחוכר, אם היו נמצאים באותה שדה (או כנגדה. מאירי) והיה די לו לומר 'שדה זו', והוסיף ואמר 'בית השלחין' – מנכה לו מן החכירות אם יבש המעיין. א. כתבו התוס', וכן דעת הר"ף והרא"ש, שהוא הדין בשאמר חוכר למחכיר, יש חילוק אם עומדים בתוכה אם לאו.

ואולם הרמ"ה הרמב"ן הרשב"א והר"ן (וכ"פ הטור והרמ"א) חולקים וסוברים שכשאמר החוכר 'בית השלחין', מנכה לו גם כשאינו עומד בתוכה (וע"ע באורך בקצוה"ח שכא,א).

ב. המקבל חייב להתעסק בשדה זו שיבש מעיינה אלא שמנכה מדמיו, ואין הנותן צריך להעמיד לו שדה אחרת כיון שאמר 'זו' [והרי באותה שעה היה שם מעיין, הלכך אין זה כמקח טעות. ער"ן]. ואולם אם אמר החוכר למחכיר 'שדה בית השלחין אני שוכר ממך' בלא 'זו', ויבש המעיין – חייב להעמיד לו אחר (רמב"ן עפ"י התוספתא; ריטב"א).

ג. אין יכול המקבל לחלוק בפירות בעודם מחוברים אעפ"י שממשיך לעבוד בחלק הבעלים, כי כל הפירות משועבדים לכלל השדה עד שייתלשו ויחלקו ביניהם (עפ"י רמב"ן קט:).